

Aleksandra Budrewicz

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID 0000-0002-0654-6464

O współczesnej powieści angielskiej na łamach „Przeglądu Polskiego” (1866–1914)

O Anglii – z myślą o Polsce

Wydawany przez krakowskich konserwatystów w latach 1866–1914 „Przegląd Polski” wielokrotnie interesował historyków, historyków prasy i literaturoznawców¹. Jego zawartość nie wzbudziła jednak dotąd zainteresowań neofilologów, ze szkodą dla problematyki recepcji literatur zachodnioeuropejskich oraz przekładoznawstwa. Krakowski miesięcznik kierowany był do inteligencji i ziemiaństwa galicyjskiego. Studia nad jego zawartością treściową, m.in. nad kwestiami estetyki i literatury pięknej, pokazują horyzonty myślowe, przekonania ideowe, obawy i fascynacje obyczajowe oraz gusty i upodobania czytelnicze odbiorców, którzy należeli do elity galicyjskiej. Dotychczasowe bibliografie zawartości pisma², wprawdzie niepełne, ale umożliwiające orientację w głównych nurtach tematyczno-gatunkowych, podpowiadają następującą tezę badawczą: „Przegląd Polski” pozwalał polskim czytelnikom orientować się w zachodnioeuropejskiej literaturze współczesnej, systematycznie zamieszczając omówienia i recenzje nowości francuskich, niemieckich, angielskich, czasami również innych. Długi okres utrzymywania się pisma na rynku umożliwia porównywanie zmian jego zawartości z miesięcznikiem wychodzącym w innych realiach politycznych, tj. „Biblioteką Warszawską”. Korzystna może okazać się również możliwość

1 A. Dziadzio, *Spółeczne i polityczno-ideowe oblicze „Przeglądu Polskiego” w latach 1866–1870*, „Studia Historyczne” 1988, t. 31, nr 2, s. 191–215; M. Korczyńska-Derkacz, *Typy informacji o książce w krakowskim czasopiśmie „Przegląd Polski” (1866–1914)*. Komunikat, [w:] Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku, t. 5, red. J. Jarowiecki, Kraków 2001, s. 499–518; M. Głuszko, *Walka konserwatystów krakowskich z demokratami na łamach ich organów prasowych w okresie 1867–1895*, Toruń 2007; H. Kozińska-Witt, *Wielkomięjska Galicja w oczach konserwatystów krakowskich. Kraków i Lwów w „Przeglądzie Polskim” (1866–1913)*, „Kwartalnik Historyczny” 2011, R. 118, nr 3, s. 453–479.

2 J. Pieniążek, *Spis przedmiotów zawartych w 80 tomach „Przeglądu Polskiego” od 1 lipca 1866 r. do 1 czerwca 1886 r.*, Kraków 1886; M. Stankiewicz, *Spis przedmiotów zawartych w stu tomach Przeglądu Polskiego 1866–1891*, Kraków 1891.

prowadzenia studiów porównawczych obejmujących tytuły zorientowane ideowo („Przegląd Polski” – „Przegląd Powszechny”, „Biblioteka Warszawska” – „Ateneum”). Oceny literatury angielskiej mogą być wspólnym elementem zestawień porównawczych – taką tezę podpowiada obserwacja monografisty „Ateneum”: „Studia dotyczące literatury angielskiej pojawiały się w piśmie niemal do końca i zawierały wielką liczbę nazwisk współczesnych pisarzy angielskich. Ich merytoryczna ocena czeka na swoje opracowanie przez specjalistę”³. Z prób porównawczych trzeba, niestety, wyłączyć lwowski periodyk „Przewodnik Naukowy i Literacki”, ponieważ literatura angielska omawiana w nim była sporadycznie⁴.

Między „Przeglądem Polskim” a „Ateneum” widać powierzchwne podobieństwa, ale też głębokie różnice. Za wybitne postaci angielskiej literatury oba pisma uznały Williama Szekspira i Lorda Byrona. Kolejność tych twórców była identyczna i nieprzypadkowa, lecz inne okazały się formy ich obecności w obu pismach. W „Przeglądzie Polskim” zdecydowanie dominował Szekspir: redakcja pisma zamieszczała przekłady utworów dramaturga, obszernie prace o polskich tłumaczeniach dramatów, studia krytyczne, prace o polskiej recepcji, a także ustalenia szekspiologii. Z kolei Byronowi poświęcono znacznie mniej uwagi. Periodyk warszawski wyraźniej podnosił wartość twórcy *Giaura*, eksponując kwestię buntu przeciw tyranii. Obie pisma inaczej traktowały modnego wówczas George’a Mereditha, którego w „Ateneum” przeceniano⁵, a w „Przeglądzie Polskim” raczej nie doceniano; odwrotnie zaś było z Ouidą (Marie-Louise de la Ramée⁶), o czym będzie mowa w dalszej części tekstu.

Od początku istnienia pisma ambicją redakcji było informowanie o bieżącym ruchu literackim w Europie zachodniej. Początkowo zadanie to realizował dział *Kronika literacka* (przejściowo *Kronika literacko-artystyczna*, która uwzględniała też krakowskie życie teatralne; również tymczasowo *Przegląd literacki i bibliograficzny* oraz nieregularnie zamieszczane *Kronika bibliograficzna polska i zagraniczna*, *Kronika bibliograficzna* (z podziałem na krajową oraz zagraniczną), *Kronika bibliograficzna i teatralna*, *Nowe książki* (bibliografia adnotowana). W połowie lat 80. rozszerzono i usystematyzowano te zadania: wydzielono *Kronikę literacką* (omówienia i recenzje głównie prac naukowych) oraz *Z literatury powieściowej*. Ważne wydaje się wyeksponowanie gatunku powieści, wskazujące na jej dominującą rolę na ówczesnym etapie rozwoju kultury. Inne gatunki literackie w zasadzie nie interesowały redakcji;

3 Z. Kmieciak, *Czasopismo „Ateneum” (1876–1901) oraz jego oblicze społeczne i naukowe*, Wrocław 1985, s. 227.

4 J. Kleiner, *Stulecie „Gazety Lwowskiej” 1811–1911: tom drugi, część III. Historia „Przewodnika Naukowego i Literackiego” 1872–1911*, red. W. Bruchnalski, Lwów 1912, s. 79 (opublikowano zaledwie dwie publikacje w latach 1896 i 1899 oraz sprawozdawczy artykuł T. Ziemby *Zamachy na autorstwo Szekspira w roku 1886*).

5 Tamże, s. 228–229.

6 Zaciekawienie pisarstwem Ouidy zbliża „Przegląd Polski” do warszawskich periodyków umiarkowanie konserwatywnych – „Kłosów” i „Biblioteki Warszawskiej”. Zob. A. S. Ołdak, *Recepcja twórczości popularnych pisarek angielskich w polskiej krytyce literackiej drugiej połowy XIX wieku (fenomen Ouidy)*, [w:] *Wiktorianie nad Tamizą i nad Wisłą*, red. E. Paczoska i A. Budrewicz, Warszawa 2016, s. 308–318.

za lustro odbijające idee i postawy charakterystyczne dla przełomu XIX i XX wieku uznano powieść. Czas pojawienia się *Z literatury powieściowej* jest znaczący, ponieważ nakłada się na ustabilizowanie estetyki realizmu w Europie i wyraźne symptomy tzw. przełomu antypozytywistycznego⁷. Preferencja powieści koresponduje również z wnioskami płynącymi ze statystyk czytelnictwa: „Poezja i dramat cieszy się małym powodzeniem. [...] Liryka i epos budzą w czytelniku zainteresowanie bardzo słabe”⁸ (beletrystykę wypożyczało 80% czytelników).

Przez niemal dwie pierwsze dekady istnienia pisma literaturę angielską reprezentowali Szekspir i Byron. Zamieszczono przekład *Zimowej powieści* (*Winter's Tale*) poprzedzony obszernym i erudycyjnym wstępem wyjaśniającym tzw. polskie ślady w tym utworze⁹, drukowano też fragmenty byronowskiego *Don Juana* w tłumaczeniu Wiktora Baworowskiego¹⁰. Ze względu na ogromną popularność Szekspira w teatrach Warszawy, Lwowa i Krakowa „Przegląd Polski” zamieścił sporo recenzji przedstawień; teksty te różnią się od zwykłych, typowych sprawozdań teatralnych w dziennikach. Pismo prezentowało opinię, że „Szekspir na scenie to prawda i smak dobry wpajany publiczności”¹¹. Recenzje były w istocie obszernymi studiami nad „rozwojem, harmonią i sensem”¹² utworów Szekspira oraz sposobami ich realizacji scenicznej. Na przykład o przedstawieniu *Kupca weneckiego* Józef Szujski napisał 11 stron. Omówiono *Kupca weneckiego*¹³, *Otella*¹⁴, *Sen nocy letniej*¹⁵, *Wiele hałasu o nic*¹⁶,

7 *Przełom antypozytywistyczny w polskiej świadomości kulturalnej końca XIX wieku*, red. T. Bujnicki, J. Maciejewski, Wrocław 1986.

8 A. Potocki, *Ze statystyki literackiej*, „Głos” 1892, nr 25, s. 294. Współczesną poezję angielską reprezentował w czasopiśmie tylko A. Tennyson. Zob. M.E. Nekanda-Trepka, *Alfred lord Tennyson*, „Przegląd Polski” [dalej: PP] 1899, t. 4, z. 10, s. 81–99; R. Dyboski, *Alfred Tennyson. Jego życie i dzieła*, PP 1911, t. 2, z. 6 (grudzień) – t. 3, z. 7 (styczeń). Szczegółowa lokalizacja jest konieczna, ponieważ granicą kolejnych roczników był lipiec, co powoduje kłopoty i błędy w notacji przytoczeń. Niektórych kryptonimów nie udało się zidentyfikować.

9 [Szekspir], *Zimowa opowieść. Dramat Szekspira*, [przeł. G. Ehrenberg], PP 1871, t. 4, z. 10 (kwiecień), s. 23–82; z. 11 (maj), s. 147–202. Osobne odbicie: Kraków 1871.

10 [G. Byron], *Ustęp z drugiej pieśni Don Juana L. [!] Byrona*, przeł. Wiktor z Baworowa [Baworowski], PP 1877, t. 3, z. 8 (luty), s. 199–224; *Don Juan. Pieśń trzecia*, PP 1877, t. 1, z. 1 (lipiec), s. 51–83. Recepcja Byrona wygląda tu inaczej niż w przypadku Szekspira – redakcję interesowała tylko biografia poety, a nie jego poglądy. Por. F. [Konstancja Morawska], *Nowa biografia Byrona. The Real Lord Byron, by J.C. Jeaffreson, Hurst and Blackett, 2 vols. 1883*, PP 1884, t. 4, z. 11 (maj), s. 337–368; J. Flach, *Lord Byron. Von Emil Koeppel* (rec.), PP 1904, t. 3, z. 7 (styczeń), s. 158–159; A. E. Balicki, *Dr Józef Flach. Byron. Życie i dzieła* (rec.), PP 1908, t. 1, z. 2 (sierpień), s. 351–353.

11 J. Szujski, *Kronika literacko-artystyczna*, PP 1867, t. 3, z. 7 (styczeń), s. 208.

12 Tamże, s. 204.

13 Por. przypis 11. Zob. też [J. Szujski], *Kronika bibliograficzna i teatralna*, PP 1870, t. 3, z. 7 (styczeń), s. 150–152.

14 *Teatr*, PP 1872, t. 3, z. 7 (styczeń), s. 147–148.

15 J. Szujski, *Teatr*, PP 1872, t. 4, z. 11 (maj), s. 298–301.

16 S. Koźmian, *Teatr (Dwie komedie Shakespeara [!] na scenie krakowskiej)*, PP 1872, t. 2, z. 6 (grudzień), s. 457–469.

*Poskromienie złoŃnicy*¹⁷ i *Wesołe kobiety windsorskie* (w kontrowersyjnym przekładzie Władysława Sabowskiego¹⁸).

Stanisław Tarnowski dokonywał głębokich i profesjonalnych krytyk przekładów dramatów¹⁹. Po ukazaniu się ważnej edycji pod redakcją Józefa Ignacego Kraszewskiego przystąpił do pracy nad jej oceną, ale „z zamierzonej recenzji [...] zrobiła się rzecz duża o losach Szekspira w Polsce”²⁰. Jego fundamentalne studium o recepcji Szekspira było publikowane w latach 1877–1878, najpierw przedrukował je warszawski „Wiek” (1879–1880), kolejny przedruk miał miejsce w *Studiach do historii literatury polskiej* (t. 4, 1898) Stanisława Tarnowskiego²¹. W końcowej partii pracy autor sformułował ważną refleksję: podkreślił upór i wytrwałość polskich tłumaczy w dziele przyswojenia polskim czytelnikom całego dorobku dramaturga, po czym życzył, byśmy „przenieśli do siebie i inne angielskie skarby, piędźne, umysłowe i polityczne”²². Ujawnił również polonocentryzm i anglofilizm, które widoczne były w sposobie pisania o Szekspirze na łamach „Przeglądu Polskiego” w latach 60. i 70. XIX wieku. Klasycznym przykładem może być obszerna interpretacja *Koriolana* dokonana przez Tarnowskiego. Krytyk przeprowadził ją z perspektywy ideowej konserwatyizmu i wykorzystał możliwości odniesień do aktualnych problemów polskich („otwiera się *Koriolana* z tą myślą, że znajdzie się w nim coś polskiego nieledwie”²³). Dramat odczytał jako parabolę o walce szlachejnych arystokratów utrzymujących porządek hierarchiczny ze zdemoralizowanymi demokratami, którzy dążą do rewolucji. Do interpretacji *Koriolana* dodał uwagi politologiczne, które bezpośrednio odzwierciedlały myśli stańczyków w gorącym sporze ustrojowym z liberalną demokracją galicyjską:

Rewolucja angielska na przykład (która ludową właściwie nie była i miała cel i charakter polityczny, nie społeczny) – objęła cały naród i stała się tak silną, że miała w sobie ten pierwiastek religijny, każdemu rozumiały i tkwiący w każdym sercu, tak jak każdemu rozumiały, bo każdemu dotkliwym jest brak, niepokój o jutro, interes²⁴.

Tę interpretację podpowiadał Polakom angielski wzór ustrojowy, do którego odniesiono się także później w reportażu o brytyjskich uniwersytetach. Podkreślono w nim trzy zasadnicze elementy: szacunek dla „odziedziczonych po przeszłości urzędzeniach” ustrojowych na czele z ideą monarchiczną, zredukowaną rolę państwa przy maksymalnym stopniu samorządności, a także „samoistność” w działaniu

17 Tamże, s. 469–472.

18 *Teatr*, PP 1873, t. 3, z. 7 (luty), s. 320–321.

19 [S. Tarnowski], *Kronika literacka (Dzieła dramatyczne Szekspira, tom I, przekład Stanisława Koźmiana, Poznań 1866)*, PP 1866, t. 1, z. 3 (wrzesień), s. 638–648; tenże, *Przegląd literacki*, PP 1869, t. 1, z. 3 (wrzesień), s. 467–479.

20 Tenże, *Szekspir w Polsce*, PP 1877, t. 1, z. 3 (wrzesień), s. 353.

21 Tenże, *Szekspir w Polsce*, [w:] *Studia do historii literatury polskiej. Wiek XIX. Rozprawy i sprawozdania*, t. 4, Kraków 1898, s. 109–332.

22 Tenże, *Szekspir w Polsce*, PP 1878, t. 3, z. 8 (luty), s. 275.

23 Tenże, *Koriolan Szekspira*, PP 1879, t. 3, z. 7 (styczeń), s. 72.

24 Tamże, s. 74.

jednostek i zbiorowości²⁵. Tarnowski podkreślił przedstawione w *Koriolanie* zalety moralne arystokracji – „przymioty honoru i męstwa”, „wstydlivość duszy”, czystość politycznych intencji²⁶. Ujawnił też estetyczną kategorię wstrętu do ludu niezachowującego zasad higieny osobistej, przez co utrudniony zostaje kompromis polityczny²⁷. W końcowej części pracy krytyk bezpośrednio porównał utwór do polskiej historii i losów jej szlacheckich oligarchów oraz trybunów ludowych, kierujących się niskimi pobudkami zazdrości. Dodajmy, że tematyka szekspirowska w „Przeglądzie Polskim” powróci w końcu wieku: pismo opublikuje *Króla Leara*²⁸ oraz *Romea i Julię*²⁹ w tłumaczeniu Wojciecha Dzieduszyckiego, a także materiałowe i analityczne studia Adolfa Strzeleckiego, który opisywał Szekspira niezależnie od kontekstów polskich³⁰. Prace Romana Dyboskiego włączały polską anglistykę do nauki międzynarodowej³¹. Ponownie podjęto kwestię polskiej recepcji Szekspira, ale tym razem odczytania polskie łączono z referowaniem kwestii recepcji w innych krajach oraz realiami europejskimi. Polonocentryzm z kolei zastąpiło tło komparatystyczne³². Co ciekawe, na przełomie wieków polonocentryzm w referowaniu spraw angielskich osłabł, choć polska perspektywa, kompleksy i preferowanie polskich tematów były widoczne³³.

25 M. Straszewski, *Oxford i Cambridge*, PP 1884, t. 2, z. 5 (listopad), s. 263–264.

26 Tamże, s. 84. Na s. 93–94 Tarnowski dodał: honor, poczucie obowiązku, szlachetność, dobroć i gotowość do pomagania słabym jako dziedziczne cnoty rycerskie.

27 S. Tarnowski, *Koriolan Szekspira*, s. 105 („Gdyby w tych małych rzeczach, w umyciu twarzy i płukaniu zębów i w podobnych ludzkie zrównać się mogli, łatwiej by im było zrównać się a przynajmniej zbliżyć w innych”).

28 [W. Szekspir], *Król Lear. Tragedia w 5 aktach W. Szekspira*, przeł. W. Dzieduszycki, PP 1900, t. 1, z. 2 (sierpień) – t. 2, z. 6 (grudzień).

29 [W. Szekspir], *Romeo i Julia. Tragedia w 5 aktach W. Szekspira*, przeł. W. Dzieduszycki, PP 1903, t. 1, z. 3 (wrzesień) – t. 2, z. 4 (październik), t. 2, z. 6 (grudzień).

30 A. Strzelecki, *Szekspir i Bacon. Wiele hałasu o nic*, PP 1898, t. 3, z. 9 (marzec) – t. 1, z. 2 (sierpień); tenże, *Z szekspirowskich problemów. Jago*, PP 1898, t. 2, z. 5 (listopad), s. 191–216.

31 R. Dyboski, *Szekspir w świetle najnowszej krytyki*, PP 1909, t. 3, z. 9 (marzec), s. 432–458. Obszerna literatura przedmiotu, którą autor obiektywnie streszcza i krytycznie ocenia, kontrastuje z tekstem informacyjnym wobec przeglądowego i popularnego artykułu S. Tarnowskiego: *Najnowsze sądy o Szekspirze*, PP 1876, t. 3, z. 8 (luty), s. 163–209.

32 S. T. [S. Tarnowski], *Szekspir w Polsce. Zebrał i zestawiał J. Zahorski* (rec.), PP 1897, t. 3, z. 9 (marzec), s. 579–582; J. Flach, *Englische Schauspieler und englisches Schauspiel zur Zeit Shakespeares in Deutschland, von Dr. E. Herz* (rec.), PP 1903, t. 1, z. 1, s. 162–164; J. Flach, *Leben Shakespeare's von Robert Hessen [...] Shakespeare-Rätsel von Eduard Engel* (rec.), PP 1904, t. 4, z. 11 (maj), s. 336–338.

33 P. M., *Powieść angielska o szlachcie w Galicji (Beggar my neighbour, by E. D. Gerard)*, PP 1888, t. 1, z. 3 (wrzesień), s. 520–545 („nawet na dalekiej wyspie znają niektórzy ludzie nas i nasz kraj”); N. [Konstancja Morawska], *Polski Anglik. Sir William White. 1824–1891*, PP 1903, t. 2, z. 6 (grudzień), s. 399–430 (autor chciał odnaleźć „polskie tętno” w „duszy znakomitego Anglika”); K. Morawski, *The Last King of Poland and his Contemporaries, by R. Nisbet Bain* (rec.), PP 1910, t. 3, z. 7 (styczeń), s. 85–86 („przyznać miło, że autor w ogóle rozumie historię polską”). Polskie wyczulenie na opinie cudzoziemców dobrze ilustruje wyczerpujące omówienie wrażeń z podróży po Polsce – T. W. [Teresa Wodzicka], *Poland. The knight among*

Pismo rzadko informowało o sukcesach angielskiej nauki, ale z kolei konsekwentnie śledziło informacje dotyczące Rosji. Historyków i reporterów angielskich uznawano za osoby obiektywnie i rzeczowo oceniające politykę rosyjską, w przeciwieństwie do niemieckich, którym zarzucano wybiórczość i (antypolską) stronniczość, oraz francuskich, w których opisach widziano „ckliwy liryzm” lub lekceważenie organizmów słabych politycznie³⁴. Pismo ugruntowało opinię, że świat anglosaski uznaje Rosję za jedyne poważnego wroga oraz że angielscy pisarze patrzą na „kolosa północy” w sposób „obiektywny i bezstronny”³⁵, więc warto im ufać i podzielać ich idee. Polskich czytelników osławiano z myślą o agresywnej rosyjskiej idei dążenia „ku morzu i ku słońcu” oraz z wizją huraganu dziejowego, który wkrótce może Rosję poważnie dotknąć³⁶. Sporo miejsca pismo poświęcało publicystyce angielskiej wypowiadającej się na tematy ideologiczne i ustrojowe (były to m.in. krytyka socjalizmu i kryzys parlamentaryzmu). Akceptowało rozwiązania angielskie w kwestiach społeczno-ekonomicznych, konsekwentnie dystansując się od „ciasnego, liberalnego stanowiska”, które lekceważy złożoność „organiczną” społeczeństwa, a także od „fałszywie” pojmowanej religijności, upatrującej w protestantyzmie angielskim „cywilizacyjnie ważny postęp”³⁷.

Polskie arystokratki czytają angielskie powieści

Pół wieku istnienia „Przeglądu Polskiego” odzwierciedla proces wrastania kultury brytyjskiej w polską z jednoczesnym zjawiskiem słabnięcia nad Wisłą kultury francuskiej. Wyraźny jest przyrost recenzji beletrystyki brytyjskiej w końcu wieku XIX, w zakresie myśli literaturoznawczej z kolei utrzymywał się prymat nauki francuskiej i niemieckiej. Pismo nadążało z zapoznawaniem polskich czytelników z nowinkami krytycznoliterackimi w zakresie szekspiologii. Jednak, preferując szekspiologię, „Przegląd” nie informował o innych nurtach anglojęzycznego literaturoznawstwa. Zagadnienia teoretycznoliterackie poruszała recenzja książki Thomasa George’a Tuckera

nations, by Louis E. van Norman. Introduction by Helena Modjeska (rec.), PP 1908, t. 1, z. 1 (lipiec), s. 131–138.

34 T. W. [Teresa Wodzicka], *Slavonic Europe. A political history of Poland and Russia from 1447 to 1796*, by R. Nisbet Bain (rec.), PP 1908, t. 4, z. 12, s. 535–538.

35 R. P., *Kronika literacka*, PP 1893, t. 2, z. 6 (grudzień), s. 646. Opinię sformułowano m.in. na podstawie następujących tekstów: A. von Himmelstiern, F. Wołkowski, *Russia under Alexander III*, London 1893 oraz F. J. Wishaw, *Out of doors of Tsarland: A record of the seeing and doings of a wanderer in Russia*, London 1893.

36 R. P., *Henry Norman: All the Russians. Studies in contemporary European Russia Finland, Causasus and Central Asia* (rec.), PP 1903, t. 3, z. 8 (luty), s. 353. Wcześniej przestrogi przed imperialną Rosją formułował Józef Popowski: *Anglia i trójprzymierze*, PP 1896, t. 1, z. 2 (sierpień) – t. 1, z. 3 (wrzesień).

37 J. Milewski, *Mściław Edgar Trepka: Anglia i Anglicy, Warszawa 1895* (rec.), PP 1896, t. 3, z. 8 (luty), s. 416.

*The Foreign Debt of English Literature*³⁸, którą zaprezentowano jako ważną propozycję metodologiczną w zakresie komparatystyki:

Przedstawić w dziejowym rozwoju wpływ obcych literatur na ojczystą, wykazać i unaocznić, w czym leży oryginalność, a w czym widne jest zapożyczanie się, zależność piśmiennictwa narodowego od zagranicznego, dokonać zaś tej pracy sprawiedliwie i bez powziętych z góry uprzedzeń³⁹.

Recenzent nie omawia zasadniczej kwestii w pracy Tuckera, czyli kategorii zagranicznego „długu literackiego” w literaturach narodowych i zagadnienia heteronomii kultury, które z kolei sygnalizowali inni publicyści⁴⁰. Pomija także możliwość zestawienia książki Tuckera z pionierską metodologicznie książką Hutchesona Macaulay’a Posnetta *Comparative Literature*, którą streścił Ludwik Krzywicki⁴¹ (studium Posnetta w przekładzie Zofii Daszyńskiej było w Polsce znane od 1895 roku). Ta obserwacja potwierdza hipotezę, że redakcja pisma była bardziej zainteresowana literacką produkcją niż dotyczącą jej teorią. „Przegląd” rzadko też publikował prace przeglądowe i syntetyzujące z zakresu literatury angielskiej⁴². Zasygnalizowana cecha, podobnie jak brak zainteresowania Percym B. Shelleyem i drugorzędna pozycja Byrona, zdecydowanie różni krakowskie pismo od organu warszawskich liberałów „Ateneum”. Niemniej „Przegląd Polski” zamieścił kilka szkiców, które w momencie ogłoszenia zawierały treści nowatorskie, a do dziś zachowują wartości dokumentarne. Wśród tych tekstów wyróżnia się *Poezja polska w Ameryce* – wyczerpujące i rzeczowe przedstawienie zwartości *Poets and Poetry of Poland*⁴³, pierwszej w USA antologii tłumaczeń polskiej poezji od Mikołaja Reja i Jana Kochanowskiego po współczesność (ale bez Adama Asnyka). Według krytyka niezrozumiałą decyzją było włączenie do narodowej poezji polskiej fragmentu tłumaczenia *Childe Harolda*, ale przekłady Paula Soboleskiego ocenił wysoko pod względem wierności i sztuki wierszopisarskiej. Zadowolenie recenzenta wynikało z faktu, że dzięki tłumaczeniom amerykański czytelnik może poznać bogactwo literatury kraju, z którego pochodzi tak wielu obywateli USA. Dbanie o wizerunek kraju w opiniach zagranicy kierowało ocenami angielskich

38 M. Kalitński, *T.G. Tucker Litt D.: The foreign debt of English literature* (rec.), PP 1910, t. 4, z. 12 (czerwiec), s. 344–347.

39 Tamże, s. 344.

40 Varsoviensis [Wincenty Kosiakiewicz], *Zagraniczne długi literackie*, „Słowo” 1910, nr 495, s. 1–2.

41 Lud. Krzyw. [L. Krzywicki], *Spółczeństwo a literatura*, „Prawda” 1886, nr 41, s. 486–487; nr 42, s. 497–498; nr 43, s. 510–511.

42 Należy jednak zauważyć cechy oczekiwanego modelu takich ujęć („nowy pogląd, samodzielny sąd, charakterystyka autorów i czasu”). Zob. C. [Wiktor Czermak?], *Of English Literature*, by Henry Morley (rec.), PP 1894, t. 4, z. 10, s. 152–153.

43 J. B. Antoniewicz, *Poezja polska w Ameryce. Poets and poetry of Poland. A collection of Polish verse, including a short account of history of polish poetry, with sixty biographical sketches of Poland’s poets and specimens of their composition, translated into the English language. Edited by Paul Soboleski. – Chicago: Knight & Leonard, Printers, 1881*, PP 1881, t. 2, z. 5 (listopad), s. 281–295.

powieści podejmujących polskie tematy. Charles Edward Mansfield dobrze znał realia nadwiślańskie; przez 10 lat sprawował urząd konsula brytyjskiego w Warszawie (pisywał prace o polityce rosyjskiej w Królestwie Polskim). Wydał powieść *A Letter Days Novel*, która dotyczyła powstania styczniowego. „Przegląd” szczegółowo omówił utwór z użyciem obszernych cytatów, ale wyłącznie pod względem niesprawiedliwych ocen wystawianych Polakom, ich projektom politycznym i marnym cechom moralnym. Zarzucono autorowi, że „nie chciał czy nie śmiał podnieść szlachetnych stron nieszczęśliwego narodu”, za to „pośmiać się naszym kosztem uznał za rzecz godziwą”⁴⁴. Obraz powstania styczniowego stał się w utworze Mansfielda szyderczą karykaturą, choć krytykę warszawskich kobiet recenzentka uznała za słuszną i zgodziła się z sądem, że Rząd Narodowy tworzyły osoby, które nie miały pozycji społecznej, kwalifikacji intelektualnych i moralnych. W ten sposób spostrzeżenia angielskiego pisarza wykorzystano do umacniania tożsamości ideowej stronnictwa konserwatywnego. W podobnym kierunku oceniono polską kulturę materialną oraz obyczajowość przedstawione przez szkocką pisarkę Dorotheę Gerard. Różnicę dostrzeżono w intencji autorki, u której obraz Polaków był ostry, lecz pozbawiony cech „niechętnego sądu o nas”⁴⁵. Oba artykuły pokazywały antysemityczne przekonania brytyjskich autorów.

W recenzji powieści *Beggar My Neighbour* autorstwa Gerard i jej siostry Emily zarysowano szkicowo obraz współczesnej powieści angielskiej, uznając, że po epoce świetności nastąpił okres słabszych dzieł, których reprezentantem jest m.in. powieść sióstr Gerard. Ich utwór drukowała w odcinkach prasa wiedeńska; w formie książkowej ukazał się w niemieckim tłumaczeniu, dlatego „Przegląd Polski” uznał, że polskiego czytelnika warto przygotować na krzywdzące przedstawienie jego kraju. Tytuły artykułów, zapowiadające przeglądowy czy syntetyczny obraz współczesnej powieści brytyjskiej, są mylące – w rzeczywistości dotyczyły jednego utworu uznawanego za reprezentatywne przedstawienie wybranego problemu. Tekst pt. *Współczesna powieść społeczna* był interpretacją powieści Waltera Besanta pt. *Children of Gibeon*⁴⁶. Utwór przedstawia szereg obrazków pracy i nędzy. Recenzentka wyeksponowała umoralniający wpływ dobroczynnych działań przedstawicielek klas posiadających na tzw. margines społeczny (klasy zrównane pod względem edukacyjnym i moralnym nie wchodzi

44 Roman Nałęcz [Konstancja Morawska], *Polska i Polacy w angielskiej powieści (Mansfield: A letter days novel)*, PP 1878, t. 2, z. 5 (listopad), s. 259. Warto dodać, że istniały angielskie publikacje, które jawnie broniły zasadności powstania styczniowego. Zob. A. Budrewicz, *Obrazki z Polski na łamach „All the Year Round” Charlesa Dickensa*, „Niepodległość i Pamięć” 2014, R. 21, nr 1–2 (45–46), s. 117–137.

45 P. M., *Powieść angielska o szlachcie w Galicji...*, s. 545. Niektóre publikacje dowodzą, że wciąż silny był kompleks polski, polegający na ciągłym sprawdzaniu tego, czy zagranica pozytywnie ocenia i opisuje Polskę. Dowodzą tego na przykład teksty: A. M. L. [Lisicka], *A Girl in the Carpathians, by Mienie Muriel Dowie* (rec.), PP 1894, t. 2, z. 5, s. 423–426. Szerzej o tej powieści zob. *Dawne Pokucie i Huculszczyzna w opisach cudzoziemskich podróżników: wybór tekstów z lat 1795–1939*, do druku przygotowali oraz przypisami opatrzyli J. Gudowski i in., postł. R. Brykowski, Warszawa 2015, s. 59–129.

46 N. [K. Morawska], *Spółczesna powieść społeczna w Anglii*, PP 1888, t. 4, z. 11 (maj), s. 272–313.

w konflikty społeczne podsycane przez socjalistów). W artykule *Katolicy w ostatniej powieści angielskiej* zreferowano kwestię sporów religijnych we współczesnej Anglii, w szczególności konfliktu między katolicyzmem a ateizmem. Recenzent chwali Humphrey Ward (właśc. Mary Augustę Ward) za obiektywne opisanie katolików, mimo że sama jest ateistką. Szczegółowo streszcza jej powieść *Helbeck of Bannisdale*, a przy okazji poucza rodaków, że nieetyczne jest sprzedawanie Rosjanom polskiej ziemi oraz umacnia estetyczne przekonanie o tym, jak złe są „romanse naturalistyczne”⁴⁷.

Kryzys religijności w Europie oraz groźba powszechnej rewolucji socjalistycznej zostały szczegółowo omówione i zilustrowane przykładami z literatury w artykule Teresy Wodzickiej *Z nowszej działalności literackiej x. R.H. Bensona*⁴⁸. Odślania on stanowisko redakcji pisma oraz osobiste zaangażowanie autorki, która znana była z żarliwej pobożności popartej głębokim odczytaniem teologicznym⁴⁹. Większą część tekstu zajmuje zreferowanie teologicznych rozpraw Roberta Bensona, w tym książki *Christ in the Church*. Kaznodzieja angielski stawia w niej pytania ważne dla Kościoła powszechnego na początku XX wieku: stosunek do pacyfizmu i ezoteryzmu. Czy Kościół ma prawo „używać poparcia dział i bagnetów?”⁵⁰ Czy spirytyzm współczesny potwierdza obecność cudów w świecie materialnym, czy raczej dowodzi błędu w nauczaniu Kościoła? Na tle poglądów teologicznych omówiono powieści Bensona: *The Lord of the World*, *The Down of All*, *By What Authority*. W Polsce znano je w tłumaczeniach francuskim i niemieckim, zatem ze względu na ich popularność należało je omówić i ocenić. Pisarska wizja Bensona kreuje świat zastępujący religię kultem ludzkości (połączenie Auguste’a Comte’a i socjalizmu). Wodzicka dowodzi, że katolicy są prześladowani, ale ostatecznie majestat papieża zwycięża wrogów, masoni zaś zostają internowani w Bostonie. Według krytyczki jest to Apokalipsa w realiach współczesnego socjalizmu; Wodzicką wyraźnie irytuje teatralność takiego zakończenia utworu. Omawia powieści *No Other Gods* i *The Coward*, stosując metodę streszczenia interpretującego i wykorzystując okazję do aktualizujących wtrąceń aluzyjnych o sytuacji Polaków w zaborze pruskim broniących się przed przymusową konwersją na protestantyzm.

Wpisywanie się krytyki literackiej „Przeglądu Polskiego” w stanowisko ideologiczne konserwatyizmu widać jeszcze wyraźniej w szkicu porównawczym Anny Marii Lisickiej zestawiającym Charlesa Dickensa i Williama Makepeace’a Thackeraya. Twórczość autora *Wielkich nadziei*, interpretowaną w kategoriach „dążeń społecznych”, Lisicka wyprowadziła z jego stanowiska politycznego, eksponując w Dickensie reformatora unikającego radykalizmu. Autor *Klubu Pickwicka* miał się cechować

47 C. [Wiktor Czermak?], *Katolicy w ostatniej powieści angielskiej (Helbeck of Bannisdale, by Mrs. Humphry Ward. – 2 volumes. – Leipzig, Bernhard Tchnitz, 1898)*, PP 1899, t. 3, z. 7 (styczeń), s. 109. Ocena obiektywizmu pisarki-protestantki ukazującej dylematy katolicyzmu jest identyczna z opiniami prasy demokratycznej – por. *Katolicyzm w powieści (Maria Humphry Ward)*, „Gazeta Narodowa” 1898, nr 237, s. 2.

48 Teresa z Potockich Wodzicka, *Z nowszej działalności literackiej x. R.H. Bensona*, PP 1914, t. 4, z. 10 (kwiecień), s. 113.

49 D. Felcenloben, *Wodzicy z Kościelnik. Dzieje rodziny*, Warszawa 2020, s. 194.

50 Tamże, s. 100.

brakiem „ducha buntu przeciwko istniejącemu porządkowi rzeczy”: „Nigdy on nie rozsiewał zawiści między nierównymi sobie położeniami społecznymi; nigdy nie żądał „równości”, wiedząc, że jest niemożliwą, ale czego żądał, czego duszą i sercem łaknął, to sprawiedliwości dla tych, co o nią sami upomnieć się nie mogą”⁵¹.

Lisicka przedstawiła biografię literacką Dickensa, aby jego formule realizmu jako „plastycznej reprezentacji rzeczywistości” przeciwstawić „gruby realizm” Emila Zoli i jego szkoły⁵². Według krytyczki, Thackeray sarkastycznie opisał wady angielskich klas posiadających i mistrzowsko odtworzył koloryt epoki, lecz ostrość spojrzenia nie zabiła w satyryku poety. Był realistą-moralistą⁵³. Dla obu pisarzy dobro ludzkości było ważnym kryterium etycznym; unikali cynizmu, który charakteryzuje współczesną powieść francuskiego naturalizmu⁵⁴. Na jego tle najnowsi powieściopisarze angielscy (czyli twórcy końca XIX i początku XX wieku, m in. Hall Cain, Rudyard Kipling, Grant Allen czy Thomas Hardy) mimo „pewnej brutalności” opisów podtrzymują wysoki poziom etyczny i cenią „czyste, czułe, szlachetne i serdeczne ideały”, co wyeksponowała w jednej z recenzji Konstancja Morawska⁵⁵. Wykorzystywano też okazje, by podkreślać „szacunek dla katolickiego Kościoła” i „wierność dla Stolicy św.”⁵⁶, co pozwala mówić o ultramontanizmie pisma w obliczu zagrożeń modernizmem katolickim.

Należy podkreślić, że obraz literatury angielskiej w krakowskim periodyku był głównie dziełem kobiet – Konstancji Morawskiej (1842–1919), Anny Marii Lisickiej (1829–1916), Teresy z Potockich Wodzickiej (1849–1930; zarazem tłumaczki poezji angielskiej⁵⁷), Marii z Gniewoszów Harsdorfowej (1869–1910; występowała pod pseudonimem M. Rawicz)⁵⁸. Z wpływowymi członkami redakcji pisma łączyły je relacje rodzinne. Były arystokratkami, poliglotkami, konserwatystkami i umiarkowanymi feministkami. Uznawały wprawdzie znaczenie różnicy płci w rozkładzie ról społecznych, ale wierzyły w zasadę mówiącą o kobiecym doświadczeniu świata jako

51 A. M. L. [Lisicka], *Dwaj powieściopisarze angielscy. I. Dickens*, PP 1892, t. 2, z. 4, s. 80.

52 Tamże, s. 98.

53 Taż, *Dwaj powieściopisarze angielscy. II. Thackeray*, PP 1893, t. 3, z. 9 (marzec), s. 612.

54 Tamże, s. 621.

55 N. [Konstancja Morawska], *Aleksander Marian Jasieński: Współcześni powieściopisarze angielscy. Szkice literackie* (rec.), PP 1897, t. 1, z. 3 (wrzesień), s. 571.

56 Taż, *Casa Brascio, by Marion Crawford* (rec.), PP 1896, t. 4, z. 10 (kwiecień), s. 201.

57 Autor „Iwara” [Teresa Wodzicka], *Dzieje perły. Opowiadanie rzymskiego legionisty. Włódkowa. Wycieczka w Tatry. Wiersze różne i tłumaczenia*, Kraków 1893, s. 189–205; S. Karwowski, *Angielscy poeci a przyroda*, Poznań 1896 (praca wykorzystuje niedrukowane przekłady T. Wodzickiej).

58 Cechy jej osobowości ciekawie ilustrują prywatne listy. Zob. M. Hłyń, *Listy Marii z Gniewoszów Harsdorfowej do Heleny Mycielskiej. Cz. I. Listy od 22 V 1886 do 2 I 1893*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 2005, z. 27, s. 153–188; taż, *Listy Marii z Gniewoszów Harsdorfowej do Heleny Mycielskiej. Cz. II. Listy od 16 I 1893 do 29 III 1898*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 2007, z. 28, s. 243–285; taż, *Listy Marii z Gniewoszów Harsdorfowej do Heleny Mycielskiej. Cz. III. Listy od 1 I 1899 do 5 XII 1900*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 2009, z. 29, s. 199–233; taż, *Listy Heleny Mycielskiej do Marii z Gniewoszów Harsdorfowej*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 2016, z. 33, s. 159–208.

czymś komplementarnym do męskiego, a nie odmiennym od niego⁵⁹. Zdecydowanie niechętna nowoczesnemu feminizmowi angielskiemu była Lisicka. Ze zrozumieniem przyjęła złośliwą satyrę na obyczaje kobiet angielskich, dotyczącą również „wzdychających za równouprawnieniem politycznym”⁶⁰. Wysztytowała za to zalecane przez niektórych autorów koedukacyjne formy sportowej rekreacji i – w duchu staromodnego patriarchy – przestrzegała polskie matki przed takim równouprawnieniem, które w rezultacie przynosi „pewną szorstkość w obejściu się z młodzieżą płci męskiej”⁶¹.

Wobec angielskich powieściopisarek krytyczki omawianego pisma przyjmowały pozaartystyczne kryteria ocen („Bynajmniej nie licząca się do grasującej dziś sekty feministek, ale swoją drogą nieprzejeżdżana, namiętą męskiego rodu antagonistka, pani Maria Corelli”⁶²). Akceptowany przez krytyczki model feminizmu wyczytywały z utworów Ouida, brytyjskiej powieściopisarki i autorki romansów:

[A]utorka zdumiewa się, iż nowożytna kobieta rwie się do jakichkolwiek obcych sobie dziedzin, kiedy przez wpływ na działalność i wychowanie młodych pokoleń zawładnąć by mogła światem i przyszłością [...] zbija twierdzenie, iż tylko różny poziom studiów wyklucza kobietę od ogólnoludzkiego znaczenia. [...] nie przyznaje ona kobietom moralnej nad mężczyznami wyższości, którą feministki głoszą. Fałszem jest upatrywanie w kobietach ofiary mężczyzn, kiedy stokroć częściej to mężczyzna pada ofiarą kobiety. [...] Kobieta tyle ma do zrobienia w własnym zakresie, niech wprzód dokona przeznaczonego sobie zadania, a dopiero później porwie się do innych trudów⁶³.

Mimo rezerwy wobec feminizmu krytyczki „Przeglądu Polskiego” chętnie czytały, omawiały i oceniały angielskie powieści pisane przez kobiety; poświęcały im więcej uwagi niż literaturze stworzonej przez mężczyzn. W konsekwencji, ale też chyba mimowolnie, przyczyniały się do wzrostu popularności utworów, które prezentowały kobiecą perspektywę postrzegania świata. Wśród anglojęzycznych pisarek prezentowanych na łamach pisma znalazły się m.in.: Ouida (1839–1908), Marie Corelli (Mary Mackay; 1855–1924), Pauline Marie Armande Craven (1808–1891), Florence M. Montgomery (1843–1923), Humphry Ward (1851–1920), Mrs. Oliphant (Margaret Oliphant; 1828–1897), Dorothea Mary Stanislaus Gerard (1855–1915), Lady Annie Brassey (1839–1887), Mienie Muriel Dowie (1867–1945). Utwory większości z nich recenzowano w „Przeglądzie” kilkakrotnie, co dowodzi ugruntowanej i długotrwałej popularności. Cechą wyróżniającą krakowski periodyk od innych ówczesnych

59 U. Kowalczyk, *Konstancja Morawska. Poetyka i praktyka nieoczywistości*, [w:] *Literatura niewyczerpana. W kręgu mniej znanych twórców polskiej literatury lat 1863–1914*, red. K. Fiołek, Kraków 2014, s. 209.

60 A. M. L. [Lisicka], *John Bull Womankind, by Max O` Rell* (rec.), PP 1885, t. 4, z. 12 (czerwiec), s. 556.

61 *Taż*, *La femme en Allemagne, par John Grand-Carteret* (rec.), PP 1887, t. 1, z. 3 (wrzesień), s. 529.

62 N. [Konstancja Morawska], *The murder of Delicia, by Marie Corelli* (rec.), PP 1898, t. 4, z. 10 (kwiecień), s. 159.

63 *Taż*, *An Altruist, etc., by Ouida* (rec.), PP 1898, t. 4, z. 10 (kwiecień), s. 157–158.

czasopism było zamieszczanie w jednym numerze, obok siebie, kilku recenzji różnych utworów jednego autora. Omawianych tytułów zazwyczaj nie notują katalogi największych i najstarszych polskich bibliotek ani wykazy nowości oferowanych w księgarniach, co można tłumaczyć okazynym i przypadkowym sposobem ich nabycia przez prywatne osoby, np. przy okazji wyjazdu za granicę. Jak widać, lektura angielskich nowości powieściowych w oryginale ograniczona była do elity finansowej, a ich nieobecność w katalogach bibliotecznych świadczy pośrednio o tym, że krytyka literacka „Przeglądu Polskiego” nie miała wpływu na rynek czytelnicy.

Pismo zamieszczało oceny autorów, których pozycja w rankingach historyczno-literackich była i nadal jest wysoka. To dowód profesjonalizmu działu recenzji, o tyle ważny, że niejednokrotnie pisano o twórcach, których radykalizm społeczny wyraźnie różnił się od programu pisma. Omówiono m.in. powieści Edwarda Bellamy’ego (*Equality*), Arthura Conana Doyle’a (*A Duet, with an Occasional Chorus*), Granta Allena (*The Woman Who Did*), Thomasa Hardy’ego (*Tess of the d’Urbervilles*), Arthura Morrisona (trylogię *A Child of the Jago*, *Tales of Mean Streets* i *To London Town*), George’a Moora (*Evelyn Innes*), Halla Caine’a (*The Eternal City*, *The Christian*, *The Prodigal Son*⁶⁴), Rudyarda Kiplinga (*The Phantom ‘Rickshaw and Other Tales*, *Mine Own People*, *The Naulahka: A Story of East and West*, *Soldiers Three*, *Plain Tales from the Hills*, *Barrack-Room Ballads*), Herberta George’a Wellsa (*The Sleeper Awakes*, *The Time Machine*, *Love and Mr Lewisham*, *Tales of Space and Time*). Wyjątkowo często recenzowanymi powieściopisarzami anglojęzycznymi byli Walter Besant (*St. Katharine’s by the Tower*; *Beyond the Dreams of Avarice*; *Verbena Camellia Stephanotis, Etc.*; *The Fourth Generation*; *A Fountain Sealed*; *The Ivory Gate*; *The History of London*) oraz twórca amerykański Francis Marion Crawford (*Casa Braccio*, *The Witch of Prague*, *Don Orsino*, *Pietro Ghisleri*, *Katharine Lauderdale*, *The Three Fates*, *Taquissara*). Możemy zatem stwierdzić, że pismo, przynajmniej w zakresie dotyczącym powieści anglojęzycznej (nie dysponujemy opracowaniami dotyczącymi innych literatur europejskich), było otwarte na utwory nowatorskie oraz na schematy popularne. Potrafiło też ostro potępić słabości tych ostatnich, widząc w nich „morze atramentu, rozprzestrzeniającego się coraz to więcej na niekorzyść czytających i piszących”⁶⁵.

W „Przeglądzie Polskim” popularna była Dorothea Gerard, głównie ze względu na związki autorki z Polską⁶⁶. Opublikowano recenzje jej następujących powieści: *Orthodox*, *Lady Baby*, *Recha*, *A Secret Mission* i *The Wrong Man*. Najczęściej jednak omawiano utwory wspomnianej wcześniej Ouidy (*A House Party*, *The Silver Christ*, *Two Offenders*, *La Selve and Tonia*, *The Massarenes*, *An Altruist*, *The Waters of Edera*, *Street Dust and Other Stories* i *Critical Studies*). Przedstawiano ją jako „gorącą

64 Powieść, która z czasem weszła do klasyki adaptacji filmowej, doczekała się okrutnej, choć niesprawiedliwej etykiety: „fenomenalnie płytka”. Zob. A. E. Balicki, *Hall Cain: Syn marnotrawny: powieść, przekład C. N. [Cecylia Niewiadomska]* (rec.), PP 1906, t. 4, z. 12 (czerwiec), s. 537.

65 C. [W. Czermak?], *Pietro Ghisleri, by F. Marion Crawford* (rec.), PP 1894, t. 1, z. 2, s. 387.

66 O polskiej recepcji utworów tej pisarki i jej siostry pisze Katarzyna Gmerek w artykule *Emily i Dorothea Gerard – nieznanne pisarki szkockie w Polsce*, „Biblioteka” 2005, nr 9 (18), s. 11–26.

orędowniczkę i wielbicielkę łatyńskich szczepów”, rzeczniczkę „nietykalności krainy piękna i pamiątek przeszłości”, a jednocześnie reprezentantkę „szablonowych uprzedzeń angielskich do katolickiego Kościoła”⁶⁷. Ouida była w końcu XIX wieku najchętniej czytaną angielską pisarką w Polsce⁶⁸. Jak widać, polskie arystokratki i mieszczańki nie różniły się upodobaniami czytelniczymi od angielskich.

Powyższe informacje dowodzą, że dzięki „Przeglądowi Polskiemu” polscy czytelnicy regularnie otrzymywali bieżące wiadomości o zachodnioeuropejskiej literaturze współczesnej. Recenzje i omówienia wielu najnowszych utworów literackich francuskich, niemieckich, angielskich, czasami amerykańskich, dają możliwość przyjrzenia się ówczesnym kwestiom związanym z estetyką, literaturą i obyczajowością, ale także horyzontami myślowymi, przekonaniem i gustami czytelników. Kultura i literatura brytyjska coraz ściślej zrastały się z polskimi.

Bibliografia

Źródła prasowe

„Przegląd Polski” 1866–1914.

Literatura

Antoniewicz J. B., *Poezja polska w Ameryce. Poets and poetry of Poland. A collection of Polish verse, including a short account of history of polish poetry, with sixty biographical sketches of Poland's poets and specimens of their composition, translated into the English language. Edited by Paul Soboleski*, Chicago 1881.

Budrewicz A., *Obrazki z Polski na łamach „All the Year Round” Charlesa Dickensa*, „Niepodległość i Pamięć” 2014, R. 21, nr 1–2 (45–46), s. 117–137.

Dawne Pokucie i Huculszczyzna w opisach cudzoziemskich podróżników. Wybór tekstów z lat 1795–1939, do druku przygotowali oraz przypisami opatrzyli J. Gudowski i in., posł. R. Brykowski, Warszawa 2015.

Dziadzio A., *Społeczne i polityczno-ideowe oblicze „Przeglądu Polskiego” w latach 1866–1870*, „Studia Historyczne” 1988, t. 31, nr 2, s. 191–215.

Felcenloben D., *Wodziczy z Kościelnik. Dzieje rodziny*, Warszawa 2020.

Głuszko M., *Walka konserwatystów krakowskich z demokratami na łamach ich organów prasowych w okresie 1867–1895 r.*, Toruń 2007.

Gmerek K., *Emily i Dorothea Gerard – nieznane pisarki szkockie w Polsce*, „Biblioteka” 2005, nr 9 (18), s. 11–26.

Hłyń M., *Listy Heleny Mycielskiej do Marii z Gniewoszów Harsdorfowej*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 2016, z. 33, s. 159–208.

67 N. [K. Morawska], *Critical Studies, by Ouida* (rec.), PP 1902, t. 4, z. 11, s. 337–339.

68 J. Kostecki, *Wybory lekturowe abonentów warszawskich wypożyczalni prywatnych na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX wieku*, [w:] *Przełom antypozytywistyczny w polskiej świadomości kulturowej końca XIX wieku*, s. 195.

- Hłyń M., *Listy Marii z Gniewoszów Harsdorfowej do Heleny Mycielskiej. Cz. I. Listy od 22 V 1886 do 2 I 1893*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 2005, z. 27, s. 153–188.
- Hłyń M., *Listy Marii z Gniewoszów Harsdorfowej do Heleny Mycielskiej. Cz. II. Listy od 16 I 1893 do 29 III 1898*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 2007, z. 28, s. 243–285.
- Hłyń M., *Listy Marii z Gniewoszów Harsdorfowej do Heleny Mycielskiej. Cz. III. Listy od 1 I 1899 do 5 XII 1900*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 2009, z. 29, s. 199–233.
- Karwowski S., *Angielscy poeci a przyroda*, Poznań 1896.
- Katolicyzm w powieści (Maria Humphry Ward)*, „Gazeta Narodowa” 1898, nr 237, s. 2.
- Kleiner J., *Stulecie „Gazety Lwowskiej” 1811–1911. Tom drugi, część III. Historia „Przewodnika Naukowego i Literackiego” 1872–1911*, red. W. Bruchnalski, Lwów 1912.
- Kmieciak Z., *Czasopismo „Ateneum” (1876–1901) oraz jego oblicze społeczne i naukowe*, Wrocław 1985.
- Korczyńska-Derkacz Małgorzata, *Typy informacji o książce w krakowskim czasopiśmie „Przegląd Polski” (1866–1914). Komunikat*, [w:] Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku, t. 5, red. J. Jarowiecki, Kraków 2001, s. 499–518.
- Kostecki J., *Wybory lekturowe abonentów warszawskich wypożyczalni prywatnych na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX wieku*, [w:] *Przełom antypozytywistyczny w polskiej świadomości kulturowej końca XIX wieku*, red. T. Bujnicki, J. Maciejewski, Wrocław 1986, s. 183–214.
- Kowalczyk U., *Konstancja Morawska. Poetyka i praktyka nieoczywistości*, [w:] *Literatura niewyczerpana. W kręgu mniej znanych twórców polskiej literatury lat 1863–1914*, red. K. Fiołek, Kraków 2014, s. 195–213.
- Kozińska-Witt H., *Wielkowiejska Galicja w oczach konserwatystów krakowskich. Kraków i Lwów w „Przeglądzie Polskim” (1866–1913)*, „Kwartalnik Historyczny” 2011, R. 118, nr 3, s. 453–479.
- Krajewska W., *Recepcja literatury angielskiej w Polsce w okresie modernizmu (1887–1918). Informacje, sądy, przekłady*, Wrocław 1972.
- Lud. Krzyw. [Ludwik Krzywicki], *Społeczeństwo a literatura*, „Prawda” 1886, nr 41, s. 486–487; nr 42, s. 497–498, nr 43, s. 510–511.
- Ołdak A. S., *Recepcja twórczości popularnych pisarek angielskich w polskiej krytyce literackiej drugiej połowy XIX wieku (fenomen Ouidy)*, [w:] *Wiktoriańskie nad Tamizą i nad Wisłą*, red. E. Paczoska, A. Budrewicz, Warszawa 2015, s. 308–318.
- Pieniążek J., *Spis przedmiotów zawartych w 80 tomach „Przeglądu Polskiego” od 1 lipca 1866 r. do 1 czerwca 1886 r.*, Kraków 1886.
- Potocki A., *Ze statystyki literackiej*, „Głos” 1892, nr 25, s. 294–295.
- Stankiewicz M., *Spis przedmiotów zawartych w stu tomach Przeglądu Polskiego 1866–1891*, Kraków 1891.
- Tarnowski S., *Szekspir w Polsce*, [w:] *Studia do historii literatury polskiej. Wiek XIX. Rozprawy i sprawozdania*, t. 4, Kraków 1898, s. 109–332.
- Varsoviensis [Wincenty Kosiakiewicz], *Zagraniczne długi literackie*, „Słowo” 1910, nr 495, s. 1.

About the Contemporary English Novel on the Pages of *Przegląd Polski* (1866–1914)

Abstract

The monthly *Przegląd Polski* was published in Kraków between 1869 and 1914. It promoted the views of Catholic intelligentsia and conservative writers. At the end of the 19th century it often published essays on British literature. At first the authors preferred to write about William Shakespeare; later on, however, they opted for the reviews of the then contemporary British novels. The monthly in question discussed the works of many well-known writers. These reviews were written by well-educated female aristocrats (such as Konstancja Morawska and Anna Maria Lisicka). They were particularly interested in the works devoted to ‘woman question’. Their attitude was moderately feminist. When we compare the novels reviewed by these essayists with the novels read by average female readers, it turns out that all these women preferred popular realist novels.

Keywords: monthly, reception, criticism, novel, realism.